

KONSTANTİN KALFA'NIN MEKTUBU

Oya ŞENYURT

Ekselansları Prens Lobanow

Rusya İmparatorluğu Majestelerinin Padişah Hazretleri elçisi

Ekselansları,

Bir Rus şahıs olup Konstantinopolis'te ikamet eden ben, Constantin Kalfa, aşağıda yazılanları sizlere ibraz etme şerefinde bulunmaktayım:

İmparatorluğun emriyle Göksu ve Küçüksu Kasrı'nın inşaatını yaptığımdan beri, Mösyö Lorando adında bir Fransız bankacıya 300 Osmanlı Lirası borcum vardı. Bu borç, imparatorluk hazinesinden adı geçen inşaatın günlük masraflara ait alacağı karşılama üzere, kendisinden borç aldığım meblağın faizinden kaynaklanmaktaydı.

Niyetim, adı geçen kasrın inşaatı için imparatorluk hazinesinin bana vermiş olduğu resmi senetler karşılığında bizzat kendim avans olarak verdiğim meblağı tahsil eder etmez kendisine olan borcumu ödemektir.

Ancak Ekselansları, bugüne kadar, imparatorluk hazinesinden alacaklı olduğum meblağın ödenmesindeki gecikmeden dolayı ortaya çıkan tüm zarar, faiz ve masraflar için Osmanlı hükümetini sorumlu tutmakta olduğum (13 Haziran 1863 tarihli) şikayetimin, o dönemde Rus şahısları ve Osmanlı şahısları arasında geçen tüm davalara

bakmak için kurulmuş olan karma komisyona gitmesinden sonra, bu konu birçok oturumda tartışıldıktan sonra, alacaklı olduğumu gösterir bütün resmi kanıtları ve hesaplarımın doğruluğunu gösterdim. Şikayetimin haklı olduğuna ikna olan komisyon, tartışmaları sona erdirip tam kararını açıklamak üzereyken, ki bu konuda (ad hoc) bir notadan sonra elçilik tercümanı M. Makieff'in de katıldığı 17 Mart 1876 tarihinde Hariciye Nezaretleri'ne yazılan raporda açık bir şekilde görüldüğü gibi, yükümlülüklerini ertelemek için yeni bahane bulmakta zorlanan Babıali, sefaretin tekrarlanan itirazlarına rağmen, keyfi davranarak karma komisyonun feshedilmesine karar vermiştir.

Sonra savaş çıkmıştır ve Ekselansları, durumum bu noktada kalmıştır. Buna karşın, yukarıda açıkladığım nedenlerden ötürü hala tahsil edemediğim imparatorluk hazinesinden alacak olduğum meblağla bağlantılı olarak, günümüzde faiziyle birlikte yaklaşık 2800 Osmanlı Lirası'na varan Sayın Lorando'ya olan borcumdan dolayı, St. Petersburg senatosunun 18 Temmuz 1877 tarihli kararıyla evimi ve bir diğer mülkümün yarısını satmaya mahkum edildim. Böylelikle bu karara dayanarak Sayın Lorando mülklerimin istimlak edilip satılmasını talep etmek için Babıali'ye müracaatta bulunmuştur.

Ancak Babıali'nin, kalabalık bir ailenin babası olduğumu, Osmanlı hükümetinin kayıtsızlığından dolayı uzun yıllardan beri paramın ödenmemesinden, yoksunluktan ve

yaşımdan dolayı yıkıldığımı dikkate alarak, biri çocuklarımin yuvası olan, bir diğeryse geliriyle ailemin en temel ihtiyaçlarını bile zar zor karşılayabildiğim iki gayrimenkul mülkümnden acımasızca mahrum olmama asla razı olmayacağına inanmaktayım.

Ayrıca Sayın Lorando'nun alacağını şimdiye kadar ödeyemememin nedeni, Osmanlı hükümetinin, alacaklı olduğum meblağı ödemeyi günümüze kadar geciktirmesinden ortaya çıkan anormal durumdur.

Sonuç olarak, Osmanlı otoritesi, bana olan borcunun on beş yılı aşması ve alacaklımin müracaat etmesinden ötürü harekete geçmelidir.

Osmanlı Otoritesi düşünmelidir ki, eğer kendisiyle ilgili yaptığım şikayet 3 milyon kuruş (Ptres) tutarına varmaktaysa, kuşkusuz 14.000 Osmanlı Lirasından fazlası değerinde sikkeye [Sequin(?)] hala sahip olmaktayım.

Osmanlı otoritesi, hiçbir şeyin gerçek değerinde olmadığı, özellikle de mülklerin gerçek değerinde satılmadığı bir dönemde, mülklerimin satışına girişmek yerine, benim de mahkum olduğum meblağı karşılayabilmem için, bir an önce alacağımı ödemelidir.

Bunun sonucunda Ekselansları, Babıali'den ya Hazine-i Hassa'dan alacağım tutar karşılığında adı geçen alacaklıma benim adıma ödeme yapmayı üstlenmesini, ya alacaklımı, imparatorluk hazinesinden kendi alacağımı tahsil edebileceğim zamana kadar beklemeye ikna etmesini, ya da Hazine-i Hassa'dan alacaklı olduğum miktarın tahsil edilmesinden önce mülklerimin satışının durdurulmasına yönelik gerekli talimatların verilmesi ve yasal işlemlerin başlatılmasını talep etmek için bugün başvurmaktayım.

Aksi takdirde, mülklerimin öz değeri üzerinden değer kaybından ve aynı zamanda tarafıma oluşabilecek olan tüm zarar, masraf ve faizden Babıali'yi sorumlu tutmaktayım.

Sizden ricam, Ekselansları, üç kez yapmış olduğum müracaatı Babıali'ye iletmeniz ve Osmanlı Hükümeti'nin hala kayıtsız kalması durumunda kullanmak üzere, iletinizin resmi bir nüshasının tarafıma verilmesini sağlamanız.

Ekselanslarının ricamı dikkate değer bulması umuduyla,

En içten saygılarını sunma şerefinde olan,

Emrinize amade olan hizmetliniz,

(imza) Constantin Kalfa

Konstantinopolis 29/10 Eylül 1878

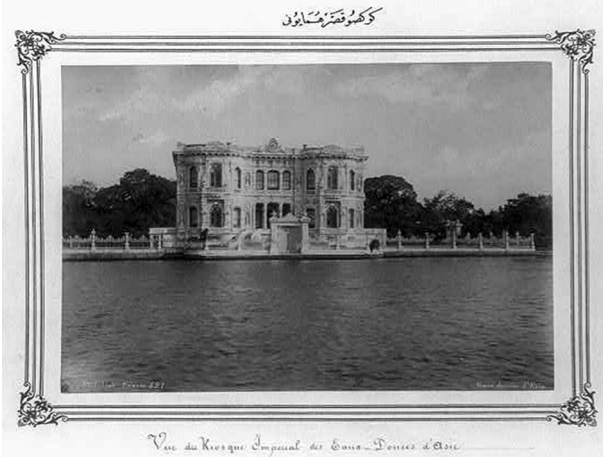
2. BİR RUS KALFA, SAVAŞ VE ÖDENMEYEN İNŞAAT BEDELLERİ

Hemen belirtmek gerekir ki; metnin başında verilen mektubun Fransızca'dan Türkçe'ye çevirisi yapılmıştır [1]. Mektubun başında iki farklı kasırmış gibi ifade edilen yapı; Abdülmecid tarafından Nikogos Balyan'a kagir olarak inşa ettirildiği bilinen Küçüksu Kasrı'dır. Kasrın Göksu'da yer alması ve daha önce yerinde bulunan eski ahşap bir kasrın adının Göksu Kasrı olarak anılması sebebiyle [2], Konstantin kalfa tarafından "Göksu ve Küçüksu Kasrı" olarak, her iki adıyla yazıldığı tahmin edilmektedir. Konstantin kalfanın mektuptaki ifadelerinden, kalfanın Küçüksu Kasrı'nın inşaatını yaptığı ve bu yapının inşasında Nikogos Balyan'ın tek başına çalışmadığının çıkarımı yapılabilir. Kalfanın ilk şikayetinin 1863 yılında olması, alacağının ve inşaat işinin daha geri tarihlerde olduğunu ve büyük olasılıkla kasrın kullanıma açıldığı 1857 yılına kadar dayandığını göstermektedir. Kaldı ki; bu konuda kalfanın oğlu Athaniasos tarafından yazılmış olan bir mektup inşaat alacağının 1863 yılından daha gerilere gittiği konusundaki yargıyı güçlendirmektedir. Bununla birlikte inşaat alacak davasını aydınlatan belgelerden mektup dışındakilerin hiçbirinde inşaatla ilgili bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak, Osmanlı'nın son dönemlerinde inşaatların seyrinin uzun sürdüğü ve ödemelerin geciktiği gözönünde tutulursa, Konstantin kalfanın şikayetlerinin başlangıcının Abdülmecid dönemine (1839-1861) dayanması ve 1861 yılında tahta geçen Abdülaziz dönemi Küçüksu Kasrı tamiratlarına ait bir alacak davası olmaması olasılığı yüksek gözükmemektedir. Küçüksu Kasrı'nın yapımında çalışan kişi ya da kişiler detaylı bir araştırma konusu olmadığı gibi, Abdülaziz ve Abdülhamit döneminde kasrın tamiratlarını yapanlar da incelenmemiştir. Ancak, makale konusunun araştırılması sırasında ortaya çıkan bir belge Küçüksu Kasrı'nın Abdülhamit

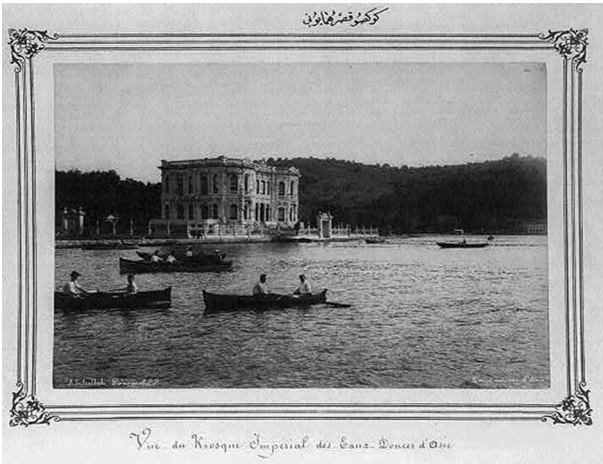
döneminde yapılan bazı tamiratlarının Serkiz Balyan'a ihale edildiğini göstermektedir [3].

1878 yılında Rus İmparatoru'ndan yardım talebinde bulunmak amacıyla Rus tebaasından Konstantin kalfa tarafından yazılan mektup; yapının tamiratından doğan maddi sorunların ötesinde, inşaat faaliyetlerinde ortaya çıkan karmaşık sorunlardaki çözüm mercilerinin de ne kadar çeşitli ve ilginç ilişkilerle birbirlerine bağlı olduğunu göstermektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda gerek gayrimüslim kalfaların, gerekse yabancı mimar ya da kalfaların inşaat alacakları sebebiyle, devletle olan anlaşmazlıkları azımsanacak ölçüde değildir [4]. İyi düzenlenmiş bir ihale kanunu ve en önemlisi modern hukuk sisteminin olmayışı; kalfaları, resmi işlerde devlete karşı savunmasız ve güç durumda bırakmaktaydı. Diğer taraftan, devletin kaynaklarının inşaat ödemeleri yüzünden kalfalar tarafından suistimal edildiği durumlar da nadir değildi. İhale kanununun olmayışı kuşkusuz, kaynakların israfına da yol açmaktaydı. Devlette kuvvetler ayrımı prensibinin olmadığı bir ortamda yargının sultana doğrudan bağlı olması, beraberinde pek çok sorunu ortaya çıkarmıştır. Sistemdeki tüm bu eksiklikler üzerinden, düşünülmesi gereken bir başka nokta, Rus Konstantin kalfa ve Osmanlı devleti arasındaki inşaat alacaklarından doğan anlaşmazlığın; Osmanlı ve Rus İmparatorlukları arasında uluslararası krize yol açmasıydı. Konstantin kalfanın önce inşaat işleri yüzünden banker Lorando'ya borçlanması sonra devletten alamadığı parası yüzünden hem bankere borçlu kalması hem de parasızlık yüzünden zor duruma düşmesine sebep olan karışık olaylar zinciri bu makalenin konusunu oluşturacaktır.

Şekil 1. Küçükse Kasrı'nın eski fotoğrafı (Kaynak: Library of Congress Loc.gov II.Abdulhamid)

Şekil 2. Küçükse Kasrı'nın eski fotoğrafı (Kaynak: Library of Congress Loc.gov II.Abdulhamid)

Konstantin kalfanın Rus sefaretine yazdığı arzuhal üzerine, Rus sefaretini de bir resmi yazı ile Osmanlı devletine başvuruda bulunmuştu. Rus sefaretinden gelen yazının tercümesi, Rus İmparatorluğu tebaasından Konstantin kalfanın Küçükse Kasrı'nın inşaatından dolayı, 1863 senesinden kalan parasının ödenmesi hakkında sefaret tarafından Babıali'ye bir kaç kez başvuru olduğunu göstermektedir. Konstantin kalfanın verdiği arzuhalin onaylanmış suretinden anlaşıldığı üzere, kendisi inşaat masrafını kapatmak için Fransa tebaasından Mösyö Lorando'dan borç almıştır. Toplam faizi ile birlikte 2800 Osmanlı Lirasına ulaşan borcunu devletten alamadığı inşaat bedeli yüzünden kapatamamıştır. Bu sebeple meblağın

ödenmesi için sahip olduğu gayrimenkulün satılmasına karar verilmiştir. Konstantin kalfa, Hazine-i Hassa zimmetinde olan paranın ödenmesini istemektedir. Paranın hazine tarafından ödenmemesi ve emlakının satılması durumunda gerek sözkonusu emlakın kıymetinden oluşacak zarar ve ziyan, gerekse faiz ve diğer masraflar için Babıali'yi mesul tutacağını beyan etmektedir. Bununla birlikte, Konstantin kalfanın talep ettiği şeylerin haklı olduğu Babıali nezdinde de onaylandığından bu paranın ertelenmeden ödenmesi için gerekli tedbirin alınacağı ümit edilmektedir.

18 Mart 1876 tarihinde hariciye nezaretinde düzenlenen mazbatadan anlaşılan; kurulan Osmanlı-Rus komisyonu paranın ödenmesine karar vermek üzereyken Babıali taahhüdünün gecikmesine bir çare olmak üzere sefaretin protestosuna bakmayarak komisyonu otoritesini kullanarak fesh etmiş ve arkasından da Osmanlı-Rus Savaşı patlak vermişti. Diğer taraftan, kalfanın Mösyö Lorando'ya borcu faizi ile yaklaşık toplam 2800 Osmanlı Lirası'na ulaşmıştı. Kalfanın borcu yüzünden Petersbourg şehri senatosu kalfanın sahip olduğu ev ve diğer evinin yarı hissesinin satılmasına 18 Temmuz 1877 tarihinde karar vermiş ve Mösyö Lorando da Babıali'ye başvurarak bu kararın uygulanmasını talep etmiştir. Kalfa, hazineye olan paranın ödenmemesi sebebiyle zor durumda olduğunu ve bu zor durumun Mösyö Lorando'ya olan borcunun ödenmesine engel teşkil ettiğini dile getirmektedir. Ayrıca, Babıali tarafından durumunun dikkate alınarak, Babıali'nin, evladının ve eşinin gerekli ihtiyacını gidermeye yetecek olan mülkü ile hanesinin satılmasına izin vermeyeceği inancındadır. Kalfa on beş senedir borcunun ödenmemesi sebebiyle emlakının satılmasına kalkışmak yerine, hükümetten, Mösyö Lorando'ya olan borcun acele olarak ödenmesini veya Lorando'nun alacağını ödenmesi konusunda beklemeye ikna

edilmesini ve tüm bunların yapılmaması durumunda da hazine ile muhasebesi görülmedikçe emlakın satılmaması konusunda gerekenlere emir verilmesini talep etmiştir. Aksi durumda emlakının gerçek değerinden az bir fiyata satılmasından ortaya çıkacak zarar ve ziyan ile faiz ve dava masrafı için Babıali'yi sorumlu tutacağını beyan etmiştir [5]. Konstantin kalfanın davasının görüldüğü bu dönemde 1877 Osmanlı-Rus Savaşı'nın (93 harbi) patlak vermesi, kalfanın Rus tebaasından olması nedeniyle alacağı uzun süre ertelenmesini gerektirecekti. Rus savaşı, mebus-hükümet ilişkilerini de olumsuz yönde etkiledi. Savaş sırasında yapılan yolsuzluklar, idaresizlikler savaş heyecanı içinde bulunan mebusanın gözünde ihanet rengine bürünmekteydi. Normalden daha sert olan eleştiriler, eleştiriye karşı zaten alışkın olmayan paşaların mebusana ve meşrutiyete düşman olmalarına yol açmaktaydı. Savaş karışıklığı içinde başıbozukların, Çerkez muhacirlerin davranışları dolayısıyla gayrimüslim mebusların dile getirdikleri şikayetler, bir süre sonra müslim-gayrimüslim mebuslar arasında gerginliklere de sebep oluyordu. Bu gibi durumlar, sarayın ve Babıalinin mebusana ve Birinci Meşrutiyet'e bir an önce son verme arzularını arttırıyordu [6]. Konstantin kalfanın devletten hak iddia etme süreci savaş sebebiyle ortaya çıkan iç ve dış karışıklıkların olduğu bir döneme denk düşmüştür. Ancak, şunu da hatırlatmak gerekir ki; bu karışık döneme gelene kadar kalfanın alacağı hakkındaki görüşmeler on beş senedir devam edegelmiştir. Savaş sonrasında, Rus ve Osmanlı karma komisyonu arasındaki anlaşmazlık sebebiyle tarafsız bir gözün konuyu değerlendirmesi için dönemin Flemenk sefirine görev verilmiştir [7].

İstanbul'da bulunan Flemenk sefiri 19 Şubat 1881 tarihinde, Osmanlı devletinin Konstantin kalfa hakkındaki kararını, evrakların hepsini gözden geçirmeden ve

yüzleşme olmadan verdiğini ve bu durumun Konstantin kalfa tarafından kendisine iletildiğini bildirmiştir. Flemenk sefiri, kalfanın yaşadığı borç-alacak davasını hayretle izlediğini ve garip bulunduğunu ifade etmektedir. Kararı veren hakim tarafsızlıkta kusur ettiğini düşünen sefir, araştırmayı sıkı tutarak, Münif Paşa'nın başkanlığında kurulan Osmanlı-Rus komisyonunun 1870-1872 yılları arasında yaptığı 31 toplantının içeriğini oluşturan mazbatalarını dava evrakı içinde bulmuştur. Bunun içeriğinden, sefir söz konusu toplantılar esnasında konuşulanların kayıtlarına ulaşmayı başarmıştır. Bununla birlikte, Konstantin kalfanın kendisini savunması için ihtiyaç duyduğu evrakların kendisine verilmediği ortaya çıkmıştır. 8 Şubat 1879 yılında imzalanan muahedenamenin [8] 11. maddesi gereği oluşan Osmanlı-Rus komisyonunun toplantı mazbatasından çıkarılmış bir fıkrada "Gerek hazine gerek maliye nezareti bu anlamda lazım gelen tüm izahatı vermeye yetkilidir. Bu sebeple ikisinin de vekillerinin sorgulanması rica olunur" ifadesi yer almaktadır. 1880 tarihindeki toplantıya hazine vekili katılmamıştır. Evrakın ibrazı için 1872 yılında da son ve kesin olarak 31 gün mühlet verilmiştir. Evrakı davalı sıfatıyla ibraz edip edemeyecekleri Flemenk sefiri tarafından maliye nezareti vekillerine sorulduğunda da inkar yoluna başvurmışlardı. Sonradan sefire evrak olarak gönderilen iki layıhanın da Münif Paşa zamanında komisyon tarafından tetkik olan delillerin dışında bir şey içermediği anlaşılmıştır.

Flemenk sefirine göre, Konstantin kalfaya ödenecek tutar faiziyle birlikte ilk tutarın üç misliydi. Osmanlı Devleti ise, davanın açılmasından sonra, alelacele tefecilikle ilgili bir nizamname hazırlayarak anaparanın bir mislini geçen faizin ödenmemesi konusunda karar almıştı. Bu sebeple, protokolde geçen hükme ters düşen bu kararın anaparanın üstüne sadece bir misli faiz ilave ederek hesabın

kapatılmasına karar verilmiştir. Böylelikle, Flemenk sefirinin kalfanın lehine olan kararı, Meclis-i Vükela üyeleri tarafından kabul görmemiştir [9].

Konstantin kalfanın devletten talep ettiği Küçüksu kasrı inşaat bedelinin ödenmesi konusundaki çabaları, belge tarihlerinden de anlaşılacağı gibi uzun zaman almıştır. Bu davanın kalfanın ölümünden sonra da devam ettiğini arşiv belgelerinden çıkan mektup açık bir biçimde ortaya koymaktadır. 23 Temmuz 1891 yılında Paris’de Boulevard St. Marcel 84 numarada “Kalfa” imzasıyla takdim edilen arıza [10] Konstantin kalfanın oğlu Athanasios tarafından yazılmıştı. İmzanın müellifi Athanasios kalfa, Osmanlı devleti ve babası Konstantin kalfa arasında 30 senedir devam eden davanın maliye nezareti tarafından sonlandırılmaya çalışıldığını belirtmektedir. 142.000 Osmanlı Lirasını aşkın bir meblağı sadece 37.000 Osmanlı Lirası ödeyerek kapatmayı maliye nazırı Agop Kazayan’ın Meclis-i Mahsus-ı Vükela’ya bir maharet gibi gösterdiğini Athanasios kalfa arızasında ifade etmektedir. Arızada, 30 sene sonra devletin borcunun faiziyle birlikte 142.000 Osmanlı Lirasını aşkın hale gelmesi dikkat çekicidir. Athanasios’a göre, “bu hesap düzleme işlemi dürüst, namuslu bir aileyi zor duruma sokmuştur”. Faiziyle birlikte Konstantin kalfanın alacağına ancak üçte birini alabilecek olan Athanasios, yaklaşık 25.000 Osmanlı Lirası zararlarının olduğunu öne sürmektedir. Athanasios, kardeşi George’un tüccardan bir Ermeni’nin başkanlığı altında bazı dolandırıcılarla işbirliği yaparak babası Kostı [11] kalfayı aldattıklarını, bununla birlikte devletin büyük memurlarından bazılarını davet ederek ve bunların nüfuzlarından faydalanarak çok miktarda parayı içeren senetleri Konstantin kalfaya imzalattıklarını iddia etmektedir. Anlaşılan, Konstantin kalfa alacağı paranın bir kısmını senet imzalayarak bürokratlara rüşvet olarak bırakmayı kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu durumu arızasında

aktaran Athanasios kalfa, maliye nazırı ile bir kaç kez görüşme isteğinde bulunduğunu fakat nazırın bundan kaçındığını belirtmektedir. Sadareten verilen emir üzerine Athanasios kalfayla zoraki bir kaç görüşme yapan maliye nazırı, görüşmelerinden birinde Athanasios’un Bedros Efendi ile görüşmesini tavsiye ederek aradan çekilmiştir. Bedros Efendi durumu enine boyuna düşündükten sonra olayların bu yönde gelişiminin bir çok hıristiyanın menfaatini tehlikeye attığını ve hükümetin Rusya baskısından kurtulunca devletin vaadettiklerini gerçekleştirebileceğini ve işin doğal akışına bırakılırsa babasının payına bir miktar para düşebileceğini bildirmiştir. Athanasios, bir Osmanlı memurunun ağzına bu sözleri yakıştıramadığını ve böyle bir cevabın sadece günü kurtarmak için söylenmiş sözler olduğunu düşünmektedir. Athanasios bu sözler üzerine Rusya’nın korumasından da kurtulmaya çabalamış ve Bedros Efendi’den bu konuda yardım istemişse de maliye nazırı Agop Kazazyan ile görüşen Bedros Efendi, maliye nazırının sadaretin onayını alamaması sebebiyle Athanasios’un ricasını gerçekleştirememiştir.

İstanbul’dan ayrılmaya karar veren Athanasios gidiş gününde maliye nazırı Agop Kazazyan’ı görmüş ve ondan, verdiği teklifin sadaret tarafından kabul edilmediği haberini almıştır. Athanasios, Paris’e gittiğinde padişaha durumu uzun uzadıya anlatan bir mektup yazmıştır. Athanasios, Bedros Efendi’nin konuşmalarını ve hesabın 37.000 Osmanlı Lirasına karşılık kapatılmasını, meblağın ödenmesinde bir takım büyük memurların menfaat sahibi olduklarının açık ispatı olarak görmektedir. Athanasios mektubunda, meselenin bir “Serkiz” bir “Nikogos” veya bir “Nikola”nın maddi menfaatine bağlı olmayıp, sultana ait olduğunu ve sultanın haysiyetinin de 40-50 ya da 100 bin frankın üstünde olduğunun maliye nezareti tarafından bilinmeyen bir husus olmadığını ifade etmektedir. Bununla

beraber, Athanasios, maliye nazırının hükmü adalete aykırı bulunduğunu ancak bu düşünce doğrultusunda ana para ve faizi tamamen kapaması ve teklifi de kabul etmesi beklenirken, tersi yönde bir davranışta bulunduğunu öne sürerek; borcun ödenmesinin padişahın haysiyetini de muhafaza edeceğini belirtmektedir. Athanasios'un mektubu şöyle devam etmektedir: "Şurası açıktır ki; maliye nazırının daha önce sadarete ihbar ettiğim dolandırıcıları kandırması veya hileyle söz verilen meblağa yakın bir para ile işi kapatması maliye memurlarının çıkarlarının neticesidir. Agop Paşa hazretlerini rüşvet suçuyla itham etmek istemem. Kendi milleti içinde maliyenin düzenlenmesi için başa getirilen bir zattır. Ancak, memlekette pek çok nazırların etrafında bir takım memurlar vardır ki, rüşvet almaktadırlar. Bunları cesaretlendirmemek gerekir ve Kosti kalfanın başına gelen işler gibi, pek çok iş yüzünden, hile ve düzenbazlıkla, arsızlıktan başka meziyeti olmayan bu kişilerin kısa zaman zarfında servet sahibi olmalarının sebebi budur. Durumun tetkik edilmesi için Meclis-i Mahsus-ı Vükela'dan bir tahkik komisyonu kurulmasını rica ediyorum. "Kirkor", "Avadis" ve "Mıgırdiç"den oluşacağı şüphesizdir. Fakat sadaret ve Meclis-i Vükela'nın hükümetin menfaat ve haysiyetini, kendi menfaatlerine tercih edeceklerinden eminim. Yazdığım arzuhalin sultana ulaşmasının ne kadar zor olduğunu biliyorum. Bu söz konusu cesaret sahipleri gasp ettikleri parayı devletin adaletinden yakayı kurtardıklarında ve yabancı bir ülkeye kaçtıklarında kullanmış olacaklarından, bu kişiler kaçmadan önce şikayetimi padişaha arz etmekte başarılı olduğumu düşünüyorum".

Athanasios'un mektubundan sonra alacak davasının nasıl sonuçlandığı konusunda belgeler bize başka bir şey söylememektedir.

1879 yılına ait 11 belgeyi içeren bir dosya Rus tebaasından kişilere ait bazı davaları

içermektedir. Büyük olasılıkla bunlar da çözümü uzun sürmüş davalar olarak dosyada yer almıştı. Türk-Rus komisyonunda tetkik edilen Bogos Muradyan, Yanko Makropulos ve diğer şahısların alacak davalarıyla ilgili kayıtların içinde Konstantin kalfanın da isminin ve kaydının yer aldığı görülmektedir [12].

3. ON DOKUZUNCU YÜZYILDA KONSTANTİN KALFANIN ULUSLARARASI BOYUTTAKİ ALACAK DAVASININ SONUCUNU ETKİLEYEN DEĞİŞKENLER: DEVLET, CEMAAT VE YABANCILAR

Devletle çalışan ve sultana yakın bazı gayrimüslimlerin imparatorlukta yararlılık gösterdikleri alanlara göre veya yaptıkları işlere göre, "ünvan", "lâkap" gibi isimlerinin önlerine gelen bazı ön adlarla anıldıklarını biliyoruz. "Ünvan"lar gelip geçiciydi ve ünvanın kişiden alınması statüsünü de etkilemekteydi. Sözgelimi, bir gayrimüslimin "bey" ünvanını alması ayrıcalıktı. Devlet görevinde bulunan, yararlılık gösteren asker ve bürokratlar isminin arkasından "bey" ünvanını almaktaydı ("Yervant Bey Arabyan" gibi). Ancak, "statü" ünvana göre daha önemlidir. Ünvan sahibi olmayan dışarıdan sultanla tanışıklığı olanların sultanın gözündeki statüleri daha fazla olabilmekteydi. Bununla birlikte, ünvan sahibi olmasalar da sultanın gözünde "gizli statü"ye sahip bazı gayrimüslimler de bulunmaktaydı. Banker ya da sarraf grubuna dahil edilecek bu kişilere sultanın ve çevresinin sık sık başvurarak şahsi veya devlete ait işler için borçlandıkları görülmektedir. Kişisel borçlanmanın kolaylıkla devlet borcuna dönüşebildiği gözardı edilmemelidir. Bu sebeple zaman zaman statülerin sağlama alındığı da görülür. Sözgelimi, II. Mahmut'un kişisel sarrafı ve danışmanı olan Harutyun Bezciyan aynı zamanda Darphane eminiydi. İpek ticareti ile uğraştığı için "Kazaz" sıfatıyla da anılır ve "Kazaz Artın" olarak adlandırılırdı [13]. Ticaret ve

bankacılığın, Türk-Müslüman grup tarafından küçümsenmesine [14] ve bu grup içerisinde kimsenin çocuklarını ve yakınlarını bu işlerle görevlendirmek istememelerine rağmen, gayrimüslim ve levantenlerden oluşan banker ve sarraf gruplarıyla ilişkileri ya da arkadaşlıkları sıkıydı [15]. Resmi ünvanlarının olmaması onların devlet yöneticilerinin gözündeki statülerini etkilememekteydi. Aksine, az kişi tarafından bilinen “gizli statü”ye ulaşmalarını ve yakınlık kurdukları yöneticilerin kararlarını yönlendirmeyi sağlıyordu. İltizam [16] işlerine girmek isteyen yöneticiler bu sarraflardan birini kefil göstermek zorundaydılar. Yönetici grubuna yakın olmayan kişilerden bu kefalet esirgenirdi. Bu sebeple, hatırı sayılır ve menfaat icabı bağlantı kurulması gereken birinin adamı olmak gerekliydi [17]. Diğer taraftan, devlet görevlilerinin de tefeci/sarraf desteğine ihtiyaçları vardı. Bu destek olmadan iltizam sistemini finanse edecek zümrenin Osmanlı başkentinde bir zenginlik ve güç kaynağı olarak ticareti fersah fersah geride bırakan sisteme katılması mümkün değildi [18]. “Gizli statü”ye sahip sarraflar, Athanasios’un mektubunda da yazdığı gibi, devlet memurlarıyla işbirliği içinde Kosti kalfanın alacağı bir kısmını rüşvet olarak bırakıp geri kalanını almak için senet imzalamasında önemli rol oynamışlardır. Değişkenleri fazla olan bir toplumsal ortamda hem devlet yöneticilerinin hem de devlet tarafından tanınan gayrimüslimlerin statülerinin ve ünvanlarının kolaylıkla sarsılabildiği ya da zarar gördüğü söylenebilir. Sözgelimi, Ermeni sarraf Mıgırdiç Cezayirliyan ile işbirliği yapan Mustafa Reşit Paşa da, onun hasmı olan Mehmet Ali Paşa da yolsuzluk suçlamalarıyla görevlerinden azledilmişlerdi [19].

Devlet yönetimindeki gayrimüslimler bazen imparatorluğun çıkarları ile cemaatin çıkarları arasında sıkışıp kalmaktaydı. Cemaatin ya da cemaat üyelerinden birinin hakkında karar vermek zorunda oldukları

zamanlar da bulunmaktaydı [20]. Cemaat üyelerinden bazılarının devletin zararına yaptıkları işler yüzünden devlet memuriyetinde bulunan ya da statüsü yüksek diğer cemaat üyelerinin araya girmesiyle cezaların en aza indirildiği de dikkat çeker [21]. Özellikle Tanzimat’tan sonra cemaatlerin içinde ortaya çıkan devlet-cemaat ilişkilerini sarsacak bazı olaylarda din liderlerinin araya girmesi yerine, aynı cemaat üyesi devlette söz sahibi kişilerin arabuluculuk yaptığı görülmektedir.

Cemaat üyelerinin bireyselliğinin görece daha fazlaştığı Tanzimat’ın getirdiği yeniliklere göre, gayrimüslimler, Türk-Müslüman grupla eşit haklara sahip olacaktı; can, mal ve ırz güvenlikleri sağlanacaktı. Ancak, bu durum cemaat bireylerinin kontrolsüz olarak maddi güç elde etmelerine ve cemaat içinde sivirmelerine sebep olmaktadır. Bu güç, paşaların ve diğer yönetici kesimin kariyerleriyle oynayacak kadar büyüktü. Sözgelimi, Musul valiliğinde bulunmuş olan İnce Bayraktarzade Mehmet Paşa’nın sarrafı Ermeni Mıgırdiç Cezayirliyan’ın 1843 yılında İnce Bayraktarzade’den kırk beş bin liralık alacak göstererek, İnce Bayraktarzade’nin hesabında bu parayı bazı paşalara hediye ve rüşvet olarak verdiğini açıkça ortaya koyması gibi. Hakkında açılan mahkemenin verdiği karar sonucunda dolandırıcılık suçu sebebiyle hapis cezasına çarptırılmış olan Mıgırdiç Cezayirliyan, Bayraktarzade için çıkarttığı kırk beş bin liralık borcu hesaptan düşmeye mahkum edilmiştir. Cezasını çektikten sonra, Reşit Paşa kendisine sahip çıkarak, sarrafı olarak kabul etmiştir. Böylelikle, Cezayirliyan devletin mali işlerine tekrar karışma yetkisini elde etmeyi başarmıştı.

Bu dönemden sonra Abdülmecid’in kızıyla evli olan ve hızlı yükseliş gösteren Mehmet Ali Paşa, Reşit Paşa ile arasının kötü olması sebebiyle onun ve adamlarının iltizam işlerine girmelerini meydana

çıkarmak amacıyla Cezayirliyan'ı tutuklattırdı ve sorgulattı. Bu dava padişahı bile işin içine karıştıran, hırsın ve kinin, entrikaların, suistimallerin bir simgesi haline gelmiştir [22]. Makalenin konusu olan Konstantin kalfanın alacak problemini çözümlenmek amacıyla yüklü miktarda senet imzalatıranlar da kuşkusuz, "banker, paşa, sultan" üçlüsünün çıkarlarına hizmet etmekteydi. Konstantin kalfa ailesinin küçük oğlunun Konstantin kalfayı kötü yönlendirmesiyle de kalfa bu üçlü çıkar şebekesinin isteklerinin kurbanı olmuştur. Birinin "adamı olma" yoluyla ele geçirilen güç ve para, bankerlerin ve sarrafların hızlı servet edinmesini sağlamıştır. Ancak, böyle bir ortamda kazançların devamlılığı kuşkusuz zordu. Devlet kişilerin kontrolsüz para biriktirme ve servet sahibi olma isteklerine belirli ölçülerde izin vermektedir. Özellikle, yaşam biçimleri, konutları ve devletin kazanç sağladıkları alanlara istenilenden fazla nüfuz etmeleri onların geleceklerini ciddi biçimde etkilemekteydi. Bankerlerin yaşamlarındaki lüks yöneticiler ya da sultan tarafından fark edildiğinde çıkar çatışmaları başlar ve servet kontrol altına alınabilirdi [23].

Diğer taraftan, servet sahibi bankerler ya da sarraflar kendi cemaatleri içinde kurallara uydukları sürece cemaat üyelerinin ve liderinin desteğini almaktaydı. Kurallar özellikle maddiyatla belirlenmiştir. Cemaat içi ilişkilerde kişilerin birbirlerine maddi yardımları önem taşımaktadır. Aksi durumda, eleştiri odağı haline gelerek tepki alması ya da cemaatten dışlanması mümkündür. Bauman'ın deyişiyle; cemaatlerin bütün tercihleri öncüllemesi, bireyleri kendi tercihleri ve davranış kurallarına bağlı kalmaya zorluyor ve dolayısıyla da cemaat üyeliği ile bireyin kendi kendisini kurma, tanımlama ve biçimlendirme özgürlüğü doğrudan bir çatışmaya giriyordu [24].

Diğer taraftan, gayrimüslimlerin cemaat içi ilişkileri gibi, yabancıların gözündeki

konumları da çatışma ve uzlaşmaların birarada yaşandığı karmaşık olaylarla değişkenlik gösterir. Yabancıların gözünde gayrimüslimler; bazı çıkarlar doğrultusunda işbirliği yapılabilecek Osmanlı tebaası, bazen de sultanla karşı karşıya getirilerek iki grubun çatıştırılmasından menfaat elde edilebilecek "Serkiz", "Nikogos" ya da "Nikola" haline dönüşmekteydiler. Ya da makalede sözü edilen maliye nazırı Ermeni Agop Kazazyan Paşa, Rus Konstantin kalfanın oğlu Athanasios isimli bir "yabancı" tarafından sultana şikayet de edilebilirdi. "Serkiz", "Nikogos" veya "Mıgırdiç" Rus Athanasios'un mektubunda farklı bireyleri değil, sadece toplu hareket eden ve birbirlerinden ayrı tutulmayan farklı cemaatlerin simgeleridir. 93 Harbi olarak anılan Osmanlı-Rus savaşı sonrasında da Ruslar, Ermeniler'in hamiliğini elde bulundurmuşlardı. Rusya'nın sadece Ermeniler için değil, tüm ortodoks hristiyanlara; özellikle de Rum ortodokslar üzerindeki himayesini Milli Mücadele dönemine kadar sürdürdüğü bilinmektedir. Ancak, Rus Konstantin kalfanın çıkarları Ermeni cemaatinden "Agop" ya da "Bedros"un üstündeydi. Genellikle, Rus koruması karşılıklı çıkar zamanlarında işlemez hale gelmekteydi. Herhangi bir cemaatin üyesi olan kişilerin Osmanlı devleti ile olan anlaşmazlıkları söz konusu olduğunda yabancı devletlerin yöneticilerinin devreye girmesi mümkündür [25].

Konstantin Kalfa'nın inşaat bedelinin ödenmesinde karşılaştığı güçlükleri Rus sefaretinin tavsiyesiyle Darülfünun'un inşaatına başlayan Gaspere Fossati'nin de yaşadığı görülmektedir. Fossati hem Avusturya hem de Rus sefaretinin koruması altındaydı. Ancak, 19. yüzyılda, sefaretlerin tavsiyesiyle gelen pek çok yabancı uyruklu kalfa ya da mimarla yapılan anlaşmalar, çoğunlukla devletin maddi zarara girmesine yol açacak maddeleri içermekteydi. Mimar ya da kalfaların yapılar için istedikleri bedellerin yıllarca ödemesi geciktiğinden

maliyetin faizi ile birlikte fahiş fiyatlara ulaşması devletin borçların büyük bir kısmını kesintili ödemesiyle sonuçlanmıştı [26]. Devletle yabancı kalfaların ya da mimarların anlaşmazlıkları sefaretlerdeki yüksek düzeydeki memurların ya da sefirlerin araya girmesi ile çözümlenmeye çalışılmıştı. Konstantin kalfanın savaş yüzünden uzayıp giden davası Babıali'nin, kalfanın oğlu Athanasos'a verdiği son öneriyle muhtemelen sona ermiştir. Diğer taraftan, sözleşmelerin yapılması ve maddelerdeki eksiklikler yabancı mimar ya da kalfaların bunları sonuna kadar kullanmalarını sağlıyordu. Finans sisteminin gelişmiş olmaması Konstantin kalfaya senet imzalattıran sarraf gibi, gayrimüslimlerin ara kadrolar oluşturarak maddi problemlere cevap bulmak adına işleri karıştırmalarına neden oluyordu. Konstantin kalfa örneğinde olduğu gibi, devletin belirlediği ilk bedel, Flemenk sefirinin verdiği bedel ve sarrafın imzalattığı senetten sonra ortaya çıkan inşaat bedeli olmak üzere üç farklı rakam öne sürülmekte ve gerçek bedelin ne olduğunun tespiti zorlaşmaktadır. Bununla birlikte, müslüman devlet adamlarının ve hatta sultanların çıkarları "ara kadroları" oluşturan "gizli statüye" sahip gayrimüslimlerle ortaklı. Bu ortaklıklar karşılıklı olarak uzlaşmanın sonuna kadar götürüldüğü karanlık ilişkiler zinciri içinde gerçekleşmekteydi. Cezayirliyan'ın İnce Bayraktarzade Mehmet Paşa'nın bürokrat kimliğini yok etmesi, Reşit Paşa'yı onu himayesi altına almaktan uzak tutmamıştı. Diğer taraftan, Mehmet Ali Paşa'nın Reşit Paşa'nın iltizam işine girdiğini ispatlama çabaları onun da bu çarkın içinde yok olmasına sebep olmuştu. Cezayirliyan olayındakine benzer biçimde Konstantin kalfaya imzalattırılan senet; bazı üst düzey paşaların da işin içinde olduğu bir düzenin parçası olmalıydı. Bu senet rüşvet yoluyla ona yapılacak ödemenin taahhüdünden başka bir şey değildi. Ayrıca, Flemenk sefirinin araya girmesi sonucunda hesap verememekten korkan devlet adamlarının görüşmekten kaçındıkları da dikkat

çekmektedir. Kontrolsüz faiz artışını durdurmak için dava sürerken yeni bir karar alınarak anaparanın bir misli kadar faiz verilmesiyle ilgili geriye yönelik bir kanunun ortaya çıkması; Konstantin kalfanın alacaklarını azaltma çabalarını göstermektedir. Modern bir finans ve hukuk sisteminin var olmadığı bir ortamda alınan keyfi kararların üzerine, "cemaat, devlet ve yabancılar üçgeninde sıkışmış ara kadrolar" inşaatlardaki alacak davalarının anlaşılmasını iyice zorlaştırmış ve arşiv belgelerine yansıyan daha pek çok borç-alacak davasının yaşanmasına yol açmıştır.

KAYNAKLAR

- [1] BOA. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), HR.TO., (Hariciye Nezareti Tercüme Odası), Dosya no:291, Gömlek no:20. Mektubun Fransızca'dan Türkçe'ye çevirisi Hande Ersöz Demirdağ (YTÜ, Fen Edebiyat Fakültesi Batı Dilleri Mütercim-Tercümanlık Bölümü) tarafından yapılmıştır. Çevirmenin notuna göre, Konstantin Kalfa'nın mektubun başında "Lobanow" olarak hitap ettiği kişi Çar Alexei Borissovitch Lobanov-Rostovski'dir.
- [2] Kuban, D., (2007), Osmanlı Mimarisi, YEM, İstanbul, s.649.
- [3] BOA., Y.MTV., Dosya no:35, Gömlek no:48.
- [4] Şenyurt, O., (2006), Türkiye'de Yapı Üretiminde Modernleşme ve Taahhüt Sisteminin Oluşumu, Doktora Tezi (basılmamış), YTÜ Fen Bilimleri, s. 128-144.
- [5] BOA. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), HR.TO., Dosya no:291, Gömlek no:20.
- [6] Akşin, S. (1992), Siyasal Tarih (1789-1908), Türkiye Tarihi 3, Cem Yayınevi, s.160.
- [7] BOA., HR.TO., Dosya no:187, Gömlek no:83.
- [8] Muahedename: Andlaşma şartlarının yazıldığı kağıt. Bkz. Devellioğlu, F., (2003), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydın Kitabevi, Ankara.
- [9] BOA., MV., Dosya no:24, Gömlek no:77.
- [10] BOA., HR.TO., Dosya no:535, Gömlek no:107. Athanasos'un Fransızca yazdığı mektup Hariciye Nezareti Tercüme Odası tarafından Osmanlıca'ya

çevrilmiştir. Osmanlıca çeviri üzerinden belgeler incelenmiştir.

[11] Konstantin ismi kısaltılarak “Kosti” olarak kullanılabilir. Belgelerin bazılarında bu yazım biçimi benimsenmiştir.

[12] BOA., HR.HMŞ.İŞO (Hariciye Nezareti İstişare Odası), Dosya no:162, Gömlek no:54.

[13] Pamukciyan, K., (2003), Biyografileriyle Ermeniler, Aras Yayıncılık, İstanbul, s.130.

[14] Garnier, J. Paul, (2007), Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu II. Abdülhamit'ten Mustafa Kemal'e, Remzi Kitabevi, s.62.

[15] Kazgan, H., (1990), Galata Bankerleri, Türk Ekonomi Bankası A.Ş., İstanbul, s.136.

[16] İltizam: Devlet gelirlerinden birinin toplanması işini üstüne alma (sözgelimi a'şar resmi gibi).

[17] İrtem S. Kani, (2007), Saray ve Bab-ı Ali, Temel Yayınları, İstanbul, s.252.

[18] McGowan, B., (2004), “Tüccarlar ve Zanaatkarlar”, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, Eren Yayıncılık, İstanbul, s.829-830.

[19] İrtem S. Kani, age., s.261.

[20] Koçu, R. Ekrem, (1966), “Artin Ağa (Kazaz)”, İstanbul Ansiklopedisi, C.2, Koçu Yayınları, İstanbul, s.1071.

[21] Pamukciyan, K., age., s.97.

[22] İrtem, S. Kani, age., s.249-252.

[23] Sözgelimi, Cezayirliyan'ın ahçıları ve uşaklarıyla saray benzeri köşkündeki gösterişli yaşam biçimi dikkat çeken bir başka unsurdu. Şenyurt, O., age., s.130.

[24] Bauman, Z., (2000), Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s.278.

[25] Sözgelimi, Rus Prens Mençikof, Mıgırdıç Cezayirliyan'ı ikinci kez hapse girdiği zaman sultandan rica ederek, hapisteki kötü ortamdan kurtarmış ve Ermeni patrikhanesine nakletmeyi başarmıştı. Bkz. İrtem, (2007), age., s.253.

[26] Şenyurt, O., age., s.120-122.